

Instytut Sztuki
Polskiej Akademii Nauk

Marta Keil

Wytwarzanie instytucji.

Praktyki instytucjonalne we współczesnych sztukach performatywnych

Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem prof. dr hab. Krystyny Duniec

Streszczenie

Praca doktorska *Wytwarzanie instytucji. Praktyki instytucjonalne we współczesnych sztukach performatywnych* podejmuje próbę nakreślenia perspektywy badawczej dla krytyki instytucjonalnej w obszarze sztuk performatywnych. Krytyka instytucjonalna jest tu potraktowana jako strategia badawcza, która pozwala nazwać i sproblematyzować polityczny, społeczny i ekonomiczny kontekst praktyk artystycznych. Jest zarazem metodą prowadzenia analizy mechanizmów współpracy i wytwarzania w ramach sztuki oraz wypracowywania narzędzi umożliwiających działania krytyczne wykraczające poza obszar działań artystycznych. Celem pracy jest pokazanie, że wnikliwa obserwacja warunków wytwarzania sztuk performatywnych jest niezbędna w procesie poszukiwania i analizowania emancypacyjnego czy politycznego potencjału sztuki. Przesunięcie perspektywy analizy współczesnych praktyk artystycznych z oceny ich jakości na refleksję wokół procesu produkcji pozwala dostrzec, że oba obszary są równoważne i oba stanowią istotny element kształtowania ram, w jakich prowadzone są debaty wokół współczesnych strategii teatralnych i choreograficznych.

Tak zarysowane ujęcie umożliwia rozszerzenie sposobu rozumienia polityczności sztuki o to, co Ana Vujanović nazywa jej trzecią modalnością: a więc o sposób jej produkcji i dystrybucji. Ujęta w ten sposób krytyka instytucjonalna w obszarze teatru pokazuje swój potencjał strategii krytycznej, która pozwala rozpoznać mechanizmy reprodukcji narracji i porządków hegemonicznych oraz stanowi narzędzie wychwytywania i rozwijania praktyk artystycznych jako praktyk oporu. Kluczowe jest tutaj pojęcie wytwarzania instytucji, a więc procesu wypracowywania, nazywania, ustanawiania, negocjowania i praktykowania reguł współpracy, które zarazem wskazuje na aspekt podstawowy dla praktyk teatralnych: ich kolektywność i relacyjność.

Praktyki artystyczne zatem rozumiane są jako praktyki społeczne, mające miejsce w określonym kontekście i pozostające w sieci współzależności zespołowych i środowiskowych.

Pierwszy rozdział pracy podejmuje zadanie usytuowania metod produkcji spektakli i towarzyszącego im krytycznego dyskursu w kontekście późnego, biopolitycznego kapitalizmu i pod kątem analizy warunków pracy twórczyń i twórców oraz producentek i producentów sztuki. Autorka analizuje instytucje sztuki jako formy porządku społecznego, którego kształt jest przedmiotem umowy społecznej, badając przy tym uwarunkowania towarzyszące procesowi negocjowania owej umowy. Zwraca przy tym szczególną uwagę na walkę kontrhegemoniczną, która nieustannie odbywa się na tym obszarze między konkurencyjnymi porządkami. Wychodząc z rozpoznania, że sztuki performatywne wymagają wypracowania własnych sposobów badania praktyk instytucjonalnych, autorka podejmuje próbę ustanowienia narzędzi, które umożliwią analizę warunków pracy twórczyń i twórców oraz pozwolą dostrzec ich współzależność z porządkiem estetycznym. Należą do nich m.in. kategoria praktyk instytucjonalnych, *exodusu* (aktywnego wycofania), złego dobra publicznego, polityczności i performatywności instytucji oraz instytucji sztuki jako przestrzeni walk kontrhegemonicznych.

Na tym gruncie zostaje przeprowadzona analiza wybranych praktyk instytucjonalnych we współczesnych sztukach performatywnych. Omawiane są dwa obszary: pierwszy z nich stanowią zasady warunkujące proces produkcji i dystrybucji spektakli teatralnych i tanecznych, drugi — metody wytwarzania towarzyszącego im dyskursu. Autorka zwraca szczególną uwagę na proces ustanawiania instytucjonalnego porządku: zarówno w ramach wybranych instytucji czy organizacji odpowiedzialnych za wytwarzanie teatru, jak i w przypadku konkretnych projektów artystycznych.

W drugim rozdziale autorka zarysowuje kontekst pojęcia “publiczny” w zachodnioeuropejskiej tradycji filozofii politycznej, by spojrzeć na model teatru publicznego z perspektywy kategorii własności i powszechności. Omówienie sposobów wytwarzania instytucji teatru publicznego zarówno na poziomie dyskursu, jak i na poziomie struktury służy poszukiwaniu odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób ukształtowany został obecny model instytucjonalny polskiego teatru. Prześledzenie procesu kształtowania myślenia o teatrze publicznym w Polsce po 1989 roku pozwala dostrzec kluczową rolę dyskursu w zarysowywaniu podstawowych ram dla produkcji i odbioru praktyk artystycznych. Z kolei osadzenie instytucji teatru publicznego we współczesnej, późnej fazie kapitalizmu oraz w porządku demokracji liberalnej służy nakreśleniu możliwych kierunków zmiany oraz śledzeniu dróg ujęcia z dominującego obecnie porządku.

Analiza sposobu wytwarzania dominującego modelu teatru w Polsce stanowi punkt wyjścia do dalszych rozważań, w których w formie studiów przypadku omawiane są wybrane przykłady

strategii wobec niego krytycznych. Szczególną uwagę skupiono na napięciach wyłaniających się w relacji między porządkiem mistrzowskim a teatrem rozumianym jako przestrzeń zbiorowego wysiłku. Autorka analizuje projekt Teatru Pop-Up w Krakowie, projekt “Mikro teatr” w Komunie Warszawa, politykę programową festiwalu na przykładzie współkuratorowanych przez nią lubelskich Konfrontacji Teatralnych w latach 2013-2017, realizowany wspólnie przez Agatę Adamiecką-Sitek, Igora Stokfiszewskiego i autorkę projekt badawczy *Porozumienie* w Teatrze Powszechnym im. Zygmunta Hübnera w Warszawie oraz przypadek Troubleyn Jana Fabre’a w kontekście ruchu #metoo na flamandzkiej scenie performatywnej.

Omówione w pracy przykłady pokazują oczywiście tylko wybrany wycinek obszaru praktyk i strategii krytyczno-instytucjonalnych, podejmowanych we współczesnych sztukach performatywnych. Zaproponowane tu ujęcie badawcze jest mocno osadzone w praktyce kuratorskiej, która traktowana jest tutaj jako przestrzeń pracy badawczej, prowadząca do wytwarzania i porządkowania wiedzy oraz wypracowywania ujęć teoretycznych. Dwa spośród pięciu obecnych w trzecim rozdziale studiów przypadku dotyczą projektów, w które autorka była bezpośrednio zaangażowana jako kuratorka i badaczka. O wyborze tych przykładów zdecydował bezpośredni dostęp do kolejnych etapów ich realizacji, dający wyjątkową możliwość szczegółowej analizy procesu instytuowania określonego porządku — a więc materiału kluczowego z punktu widzenia prowadzonych tutaj rozważań. Podstawowymi narzędziami badawczymi są tu zatem obserwacja uczestnicząca oraz współ-badanie, czyli metody czerpiące z praktycznej pracy nad omawianym projektem. Prowadzone na potrzeby tej pracy badania i analizy studiów przypadku bezpośrednio czerpią z mojej praktyki kuratorskiej i na odwrót — przygotowywane w ostatnich latach propozycje programowe i artystyczne osadzone są w rozpoznaniach związanych z praktyką badawczą i krytyczną.

Takie założenie umożliwia podjęcie próby ustanowienia ram badawczych dla dyskusji wokół roli, odpowiedzialności i politycznej sprawczości instytucji sztuki oraz praktyk instytucjonalnych podejmowanych przy okazji realizacji każdego, nawet pojedynczego projektu artystycznego. Ramy te nie są oczywiście uniwersalne, a przedstawiona propozycja analizy nie usurpuje sobie prawa do bycia ani jedyną, ani możliwą do zastosowania w każdym kontekście. Przeciwnie — wybrane studia przypadków pokazują konieczność każdorazowej kontekstualizacji omawianych zjawisk i proponowanych rozwiązań. Ambicją pracy nie jest podsumowanie dotychczas realizowanych działań w obszarze krytyki instytucjonalnej, ale zainicjowanie szerszej i pogłębionej debaty o warunkach wytwarzania współczesnych sztuk performatywnych i ich wpływie na porządki estetyczne.

Przedstawione w pracy narzędzia badawcze i omówione praktyki krytyczne mają na celu zainicjowanie zarówno dalszej refleksji wokół instytucji sztuki i ich ekosystemu, jak i szerszych rozważań w polu społecznym, znacznie wykraczającym poza ramy sztuki. Autorka wychodzi z założenia, że sztuki performatywne mogą stać się przestrzenią poszukiwania nowych rozwiązań, generowania i sprawdzania nowych społecznych relacji i struktur; miejscem wypracowywania mikroutopii czy strategii oporu oraz tworzenia i testowania niepomyślanych dotąd form zgromadzeń, współobecności i relacji. Współczesne praktyki teatralne czy choreograficzne i towarzyszące im praktyki instytucjonalne postrzegane są tu zatem nie tylko jako obszar pogłębionej krytycznej refleksji nad danym systemem politycznym i ekonomicznym, ale również jako metoda formułowania propozycji wyjścia z jego dotychczasowych form.